

Meer open onderwijsmateriaal in het voortgezet onderwijs

---

iScholengroep

Inleiding

Digitalisering biedt enorm veel mogelijkheden, ook in het onderwijs. Hier is behoefte aan lesmateriaal van hoge kwaliteit. Het internet maakt het mogelijk om steeds meer lesmateriaal op maat te maken. Online informatie wordt ook steeds betrouwbaarder en daarmee bruikbaar voor docenten. Zij kunnen online teksten, afbeeldingen en video's vinden die hun lessen ondersteunen. Maar in toenemende mate kunnen zij ook hele lespakketten vinden die andere docenten hebben gemaakt. Deze kunnen ze in het geheel overnemen, maar zij kunnen er ook delen van gebruiken om hun eigen lesmateriaal vorm te geven. Als zij de lesmaterialen die zij maken vervolgens weer online delen, kunnen andere docenten weer van hun materiaal gebruik maken. En zo komt open onderwijsmateriaal tot stand.

[CC BY 2.0](#) Pattys-photos: *Pony Public School* (2010).

Op dit moment ontbreken er duidelijke kaders die docenten sturing bieden op het gebied van open onderwijsmateriaal. Dit soort kaders zijn nodig omdat niet alle content die online staat zomaar mag worden gebruikt. Daarnaast is het zo dat als docenten zelf open onderwijsmateriaal maken, het alleen voor anderen bruikbaar is als het onder de juiste voorwaarden wordt gedeeld. Op veel digitale content rust namelijk auteursrecht waardoor vrij gebruiken en delen niet toegestaan is. Als docenten binnen de wettelijk kaders materialen van het internet willen gebruiken, is het belangrijk dat zij hierbij rekening houden met de intellectueel eigendom-status van deze materialen en op de hoogte zijn van de regels.

Het intellectueel eigendom, waar het auteursrecht onder valt, is complex maar mag geen barrière zijn voor goed, passend onderwijs. In de volgende hoofdstukken wordt uitgelegd wat open onderwijs precies is en hoe het binnen de wettelijke kaders kan worden gemaakt en gedeeld. Daarnaast is er een auteursrechtenbeleid ontwikkeld dat scholen kunnen gebruiken. Dat is [hier](#) te vinden.

Open onderwijsmateriaal

In de dagelijkse praktijk stellen veel docenten zelf (delen van) hun lesmateriaal samen. Zij gebruiken naast de lesboeken ook krantenknipsels, foto's of materiaal van collega's om hun lessen aan te passen aan de behoeften van leerlingen. Het internet biedt nog meer mogelijkheden om materiaal van anderen te vinden en gebruiken, en om het materiaal dat docenten zelf maken te delen met derden. Echter, online content mag alleen gebruikt en gedeeld worden als het beschikbaar is onder een (open) licentie of zich in het publieke domein bevindt.

Open onderwijsmateriaal

Open onderwijsmateriaal (Open Educational Resources / OER) is lesmateriaal dat open beschikbaar is, omdat het gelicenseerd is onder een open licentie of omdat het in het publieke domein valt (intellectueel eigendom is verlopen). De meest gebruikte licenties voor open onderwijsmateriaal zijn Creative Commons-licenties. Open onderwijsmateriaal kan worden gebruikt, gedeeld en er kan op worden voortgebouwd.

Open betekent niet alleen dat het materiaal gratis beschikbaar is, er is immers heel veel content online te vinden. Het merendeel mag echter niet gratis gedeeld worden of een afgeleid werk van worden gemaakt zonder expliciete toestemming van de maker (rechthebbende). Content waarvoor expliciet toestemming is gegeven voor hergebruik onder een universele licentie wordt 'open' genoemd.

Open onderwijsmateriaal bestaat in verschillende vormen: van tekst (print of digitaal), tot audio, video, of een combinatie van dit alles. Het kan de vorm aannemen van zowel de uitleg over één specifiek onderwerp, een vak of een compleet studieprogramma. Het lesmateriaal wordt over het algemeen ontwikkeld door docenten; individueel of in samenwerkingsverband (in tegenstelling tot het traditionele systeem waarin het ontwikkeld wordt door commerciële uitgeverij).

In de praktijk maken docenten veel gebruik van elkaars werk. Veelal vinden zij content online en passen het dan aan naar hun eigen situatie. Zo ontstaat lesmateriaal op maat, dat aansluit bij de onderwijsdoelen van de docent of bij de behoefte van de leerlingen. Het materiaal dat voortkomt uit een mix van ander werk kan vervolgens ook weer open gedeeld worden met derden - mits het werk dat zij online hebben gevonden gedeeld is onder de juiste (open) voorwaarden.

Voordelen van open onderwijsmateriaal

Uit [onderzoek](#) van de Onderwijsraad blijkt dat tijdens het maken en samenstellen van eigen materiaal nieuwe samenwerkingsverbanden tot stand komen tussen docenten, binnen en buiten de eigen school. Er is meer aandacht voor de manier waarop lesmateriaal onderwijs kan personaliseren zodat het past bij docent en leerling. Open onderwijs levert diversiteit in het lesmateriaal op. Het komt uiteraard leerlingen ten goede; de lessen worden leuker en interessanter, en het lesmateriaal wordt snel aangepast aan ontwikkelingen in onze samenleving.

Intellectueel eigendom en Creative Commons-licenties

Als we het hebben over onderwijsmateriaal, gaat dit enerzijds om materiaal van derden dat onder open licenties beschikbaar is gesteld, en dat docenten kunnen gebruiken voor het ontwerpen van hun eigen onderwijsmateriaal. Anderzijds gaat het over de manier waarop docenten materiaal dat zij zelf hebben gemaakt vrijgeven op het internet: onder open licenties. Dit type licenties regelt de voorwaarden waarop materiaal waarop eigenlijk auteursrecht rust, toch kan worden verspreid, gedeeld en hergebruikt door derden.

Het auteursrecht valt onder het intellectueel eigendomsrecht en is in het leven geroepen om de auteur van creatief werk het exclusieve recht op verspreiding en exploitatie te geven, om zo de mogelijkheid te bieden om een tegenprestatie te krijgen voor de creativiteit die hij in dit werk heeft gestopt. Er rust auteursrecht op een werk voor een bepaalde periode. In Nederland is dat 70 jaar na de dood van de maker. Daarna valt het in het publieke domein.

Daarnaast kennen we in Nederland het werkgeversauteursrecht. Dit houdt in dat het auteursrecht op al het materiaal dat tot stand komt in een dienstverband (dus niet door freelancers en stagiair(e)s) automatisch naar de werkgever gaat. Het irrelevant of het materiaal binnen of buiten de werkuren gemaakt is. Zolang het binnen de taakomschrijving van de werknemer past, valt het onder het werkgeversauteursrecht en is de werkgever de wettelijk auteursrechthebbende. Officieel zou dit per school vastgelegd moeten zijn in de arbeidscontracten.

Het auteursrecht is verouderd. Het past bij de negentiende-eeuwse context waarin het is geschreven, maar sluit niet langer aan bij onze huidige, digitale samenleving. Op het internet staat heel veel content waarop auteursrecht rust. Het is lastig om te achterhalen wie de auteursrechthebbende is, waardoor het niet altijd mogelijk is om toestemming te vragen voor gebruik van deze content. Door middel van licenties kunnen afspraken worden gemaakt over wie gebruik mag maken van beschermd materiaal en onder welke voorwaarden.

Creative Commons (CC) maakt delen onder bepaalde voorwaarden mogelijk, wat vooral goed aansluit op materiaal dat op het internet wordt gedeeld. Creative Commons-licenties zijn universeel en geven bepaalde toestemmingen en beperkingen aan alle potentiële gebruikers. Met het gebruik van een CC-licentie geeft de auteursrechthebbende derden toestemming om zijn of haar materiaal te verspreiden, delen en - afhankelijk van de licentie - te hergebruiken.

Creative Commons heeft vier bouwstenen die samen zes licenties maken:

'Naamsvermelding' (BY) is bij alle licenties verplicht en geeft aan dat een gebruiker van het werk de naam van de maker en/of rechthebbende moet vermelden.

'GelijkDelen' (SA) geeft aan dat een afgeleid werk onder dezelfde voorwaarden verspreid moet worden, nieuwe werken gebaseerd op het gelicenseerde werk moeten (minimaal) dezelfde CC-licentie hebben.

'GeenAfgeleideWerken' (ND) geeft aan dat een werk alleen in zijn geheel verspreid mag worden; het werk mag niet gebruikt worden om een nieuw werk van te maken.

'Niet-Commercieel' (NC) geeft aan dat het werk niet voor commerciële doeleinden gebruikt mag worden.

Deze bouwstenen samen vormen zes licenties waarvan er twee bruikbaar voor het licenseren van open onderwijsmateriaal: [CC BY](#) en [CC BY-SA](#). Een CC BY-licentie verplicht bij hergebruik tot naamsvermelding; bij een CC BY-SA-licentie moet naast naamsvermelding het afgeleide werk ook onder dezelfde licentie gepubliceerd worden. Met deze licenties krijgt de auteur dus altijd naamsvermelding, maar kunnen anderen het werk verspreiden, gebruiken en aanpassen. Al het materiaal dat onder deze licenties is vrijgegeven, mag in alle contexten zonder beperkingen gebruikt worden. Deze licenties maken het delen en hergebruiken, kortom het proces van co-creatie, dus echt mogelijk.

Er is ook materiaal waar geen intellectueel eigendom (meer) op rust; het is in het publieke domein (auteursrechtelijke en andere mogelijke intellectueel eigendom-beperkingen zijn verlopen) of het is materiaal dat is vrijgegeven in het publieke domein door middel van de [CC0-verklaring](#). Met CC0 geeft de maker alle rechten weg die weggegeven kunnen worden, het is dus de facto in het publieke domein. Dit materiaal mag altijd gebruikt worden.

Voor meer informatie over Creative Commons-licenties en andere tools verwijzen we graag naar www.creativecommons.nl. Er is een speciale pagina voor het gebruik van [Creative Commons-licenties in het onderwijs](#). Ook is er een [presentatie](#) beschikbaar over werken met intellectueel eigendom in het onderwijs.

Werken naar meer open onderwijsmateriaal

Wij bevinden ons momenteel in een transitiefase; als samenleving worden we steeds digitaler. Dit heeft ook effect op het onderwijs. Hier wordt de overstap gemaakt van het traditionele, klassikale onderwijs dat werkt met ingekocht lesmateriaal naar interactiever passender onderwijs. Zo'n verandering vindt niet van de een op de andere dag plaats, en gaat gepaard met aanpassingen. Hieronder worden enkele stappen toegelicht die belangrijk zijn in de transitie naar open onderwijs.

Kennis delen

Om open onderwijsmateriaal te gebruiken en maken is er voldoende kennis nodig over het gebruik van materiaal van derden en het delen van content. Er is een auteursrechtenbeleid opgesteld ten behoeve van het bevorderen van het gebruik van open onderwijsmateriaal. Dit op verzoek van iScholengroep om docenten te ondersteunen in het ontwikkelen van open materiaal dat gebruikt kan worden door heel Nederland. De inhoud van het beleid is vrij gecompliceerd en specialistisch, en het is dus van belang dat dit op een dusdanige manier wordt gecommuniceerd dat het bruikbaar is voor docenten.

Training

Docenten hebben de nodige kennis en vaardigheden nodig om zelf open onderwijsmateriaal te maken en dit te delen binnen de wettelijke kaders. Zij hebben dus kennis nodig over Creative Commons-licenties en het toepassen hiervan. Ook is het belangrijk dat zij getraind worden in het gebruik van werk van derden; waar zij dit materiaal kunnen vinden en welk materiaal zij legaal mogen gebruiken en aanpassen. Dit is geen eenmalig proces; het is belangrijk de kennis regelmatig op te frissen.

We adviseren daarom aan het begin van elk schooljaar een training te organiseren over open onderwijsmateriaal en het auteursrechtenbeleid. Nieuwe collega's worden voor het eerst geïntroduceerd in de wereld van het werken met open content, en docenten die de cursus al eerder hebben gevolgd krijgen een opfrisser. De training kan gegeven worden door iemand van Creative Commons Nederland of een docent die expert is geworden op het gebied van intellectueel eigendom en open onderwijs.

Toepassen

Wij adviseren de school om een *peer review*-systeem op te zetten. Dit houdt in dat alle content die tot stand komt gecontroleerd is voordat het publiek gedeeld wordt. Een andere docent dan de maker checkt content op de inhoud en let op het gebruik van licenties en of het aannemelijk is dat er geen inbreuken op het intellectueel eigendom in het materiaal bestaan.

De school kan ervoor kiezen om per school een expert (aanspreekpunt) aan te stellen. Docenten met vragen kunnen bij de expert terecht. Na verloop van tijd wordt het maken

van open onderwijsmateriaal een tweede natuur. Dan zullen de controles minder tijd (en dus ook minder geld) kosten.

Papierwerk

Vanuit de school vraagt de overstap naar meer open onderwijsmateriaal ook om aanpassingen. Het is vooral belangrijk dat er in arbeidscontracten met medewerkers, contracten of overeenkomsten met freelance-docenten en stagiair(e)s en samenwerkingsovereenkomsten met externen een clausule wordt opgenomen om regels omtrent het auteursrecht vast te leggen.

Het is van belang om dit soort regels te bespreken met leerlingen en ouders. De meeste scholen kiezen ervoor om aan het begin van de schooltijd een overeenkomst met leerlingen af te sluiten over het licenseren van het materiaal onder een [CC BY-SA-4.0](#)-licentie. Dit is ook een goed moment om zaken als een *take-down policy* voor gepubliceerd materiaal te bespreken. Hierin staat bijvoorbeeld dat materiaal van leerlingen (en docenten) van de website van de school gehaald wordt op verzoek van de ouders en leerlingen, ook al is er eerder toestemming gegeven voor publicatie.

Om vanuit de school duidelijk en transparant te zijn over de regels die de school hanteert, kan dergelijke informatie ook in bijvoorbeeld de schoolgids worden opgenomen. Zo weten leerlingen en ouders waar ze aan toe zijn.

Evalueren

Continue evaluatie van de ervaring van docenten met het maken van open lesmateriaal helpt om hen comfortabel te maken met open lesmateriaal. Het is ook belangrijk dat het auteursrechtenbeleid wordt geëvalueerd op werkbaarheid. In het beleidsvoorstel zijn keuzes gemaakt, vooral op het vlak van de keuze in toegestane Creative Commons-licenties, de manier van trainen van docenten, de manier waarop controle op het materiaal plaatsvindt en ondersteuning van docenten. Het beleid kan gezien worden als een *work in progress*; het is open en kan aangepast worden aan individuele behoeften van een school.

Feedback op het beleid kan altijd gecommuniceerd worden met scholen, schoolleiders en docenten die aangesloten zijn bij de iScholengroep.

Evaluatiemomenten kunnen ook gebruikt worden als kennisverzamelings-sessies, waar praktische tips uitgewisseld en gedocumenteerd kunnen worden.

Over dit document

Dit advies met het bijbehorende auteursrechtenbeleid is geschreven door Kennisland. Het is tot stand gekomen in nauwe samenwerking met iScholengroep Nederland. Drie scholen hebben meegewerkt aan het ontwikkelen van het beleid: [IJburg College](#), [De Nieuwe Internationale School ESPRIT](#) en [Caland Lyceum](#). Kennisland is geen advocatenkantoor, het document is geen juridisch advies.

Kennisland

Kennisland is een denktank voor maatschappelijke innovatie met als missie de samenleving slimmer maken, mensen in staat stellen om te leren en zichzelf blijvend te vernieuwen. Kennisland ontwikkelt oplossingen voor de vraagstukken die zich aandienen in de transformatie naar een kennissamenleving. We leren hoe dat moet door interventies te ontwikkelen, in opdracht en op eigen initiatief. De kennis die we daarbij opbouwen delen we met zoveel mogelijk mensen, want kennis krijgt pas waarde als ze gedeeld wordt.

iScholengroep

[iScholengroep](#) Nederland is een onafhankelijke organisatie die bestaat uit een netwerk van scholen. De stichting is in het leven geroepen om ervaringen te delen op het gebied van gebruik van informatietechnologie in het onderwijs. iScholengroep organiseert Bootcamps voor docenten die lesmateriaal ontwikkelen met [iTunesU](#) en [iBooks Author-software](#).

Methode

Dit beleid heeft haar basis in het OER-beleid dat ontwikkeld is door het [Leicester City Council](#). In een aantal sessies met docenten en schoolleiders van enkele scholen die bij de iScholengroep zijn aangesloten is het Leicester-beleid doorgenomen en aangepast aan de situatie op Nederlandse VO-scholen. Tijdens deze sessies is ten eerste in kaart gebracht wat het huidige beleid is dat scholen hanteren op het gebied van de ontwikkeling van eigen onderwijsmateriaal, en het online delen hiervan. Vervolgens is er een inputsessie georganiseerd waarin een aantal keuzes die in het auteursrechtenbeleid zijn gemaakt, zijn voorgelegd aan docenten. De input van docenten was van groot belang voor de ontwikkeling van het beleid. Het is namelijk bedoeld voor hen en moet toepasbaar zijn in hun dagelijkse werkpraktijk.

Het [auteursrechtenbeleid](#) is zo opgesteld dat VO-scholen binnen Nederland één richtlijn hebben. Het beleid is een *work in progress*; het wordt regelmatig aangepast aan de veranderende digitale leefwereld en de feedback van docenten wordt verwerkt en meegenomen. Docenten kunnen het waar nodig aan de eigen situatie aanpassen. Het voorstel is opgesteld in samenwerking met docenten en schoolleiders die de dagelijkse praktijk kennen. Zo wordt er rekening gehouden met de complexiteit van het intellectueel eigendom binnen scholen.

We bedanken alle deelnemers aan de inputsessies die ten grondslag liggen aan het beleidsvoorstel. Zonder hun suggesties, vragen en opmerkingen zou de kwaliteit van het eindresultaat minder zijn geweest.

Auteursrecht

Alle informatie en aanbevelingen in dit document zijn gebaseerd op onderzoek en praktijkervaringen. Kennisland is zich ervan bewust dat elke situatie anders is. Dit document en het auteursrechtenbeleid zijn geschreven naar algemene regels en kaders en zijn niet naadloos toepasbaar op elke situatie. Kennisland is niet aansprakelijk voor eventuele negatieve gevolgen van het toepassen van deze informatie.

Op dit advies is een [Creative Commons Naamsvermelding-licentie](#) van toepassing. Dit werk mag worden bewerkt, doorgestuurd, geüpload, gekopieerd en anderszins verspreid, zolang de namen van de auteurs vermeld worden.

We vragen om de volgende methode van naamsvermelding aan te houden:

[CC BY 4.0 Kennisland](#) / Tessa Askamp en Lisette Kalshoven: *Meer open onderwijsmateriaal in het voortgezet onderwijs* (Amsterdam 2015).

Bij offline-gebruik graag de URL naar de volledige licentie uitschrijven:

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.nl>

Contact

Kennisland
+31205756720
info@kl.nl
www.kl.nl